

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Mircea Eliade/ Les nostalgies des origines
© Éditions Gallimard, 1971

Fordította:
Vargyas Zoltán

A fordítást ellenőrizte:
Vargyas Gábor

Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002

Felelős kiadó: Szász Zsolt

Hungarian translation © by
Vargyas Zoltán, 2001

ISBN 963 9303 45 3

A borítót tervezte: Bányász Éva
Nyomdai előkészítés: Jonatán Press Bt.

Előszó

Sajnálatos, hogy nincs pontosabb szavunk a szentség élményének kifejezésére, mint a „vallás”. Ennek a kifejezésnek nagyon hosszú, bár kulturális téren némiképp behatárolt története van. Elgondolkoztató, miképp alkalmazható a különbségekre való tekintet nélkül az ókori Közel-Keletre, a judaizmusra, a kereszténységre és az iszlámra vagy a hinduizmusra, a buddhizmusra és a konfucianizmusra, sőt az úgynevezett „primitív” népekre is. De talán már később másikat keresni, s a „vallás” hasznos kifejezés lehet, feltéve ha szem előtt tartjuk, hogy nem feltétlenül Istenben, istenekben vagy szellemekben való hitet jelent, hanem a szentség élményére vonatkozik, következésképpen a *lét*, a *jelentés* és az *igazság* gondolatához kapcsolódik.

Nehéz ugyanis elképzelni, miképp működhetne az emberi szellem, ha nem volna meggyőződve róla, hogy van valami visszavonhatatlanul *valóságos* a világban; lehetetlen elképzelni, hogyan jelenhetne meg az öntudat, ha az ember nem tulajdonítana *jelentést* a tapasztalatainak és az őt érő impulzusoknak. A jelentéssel bíró világ tudata szorosan kapcsolódik a szentség felfedezéséhez. A szentség megtapasztalásával az emberi szellem felfogta, miben különbözik az, ami valóságos, hatalmas, gazdag és jelentőségteljes, attól, ami e tulajdonságokkal nem rendelkezik, vagyis

a kaotikusan örvénylő, értelmetlenül és esetlegesen felbukkanó dolgok áradatától.

Korábbi írásaimban már tárgyaltam a szentség dialektikáját és morfológiáját, így hát nem szükséges most visszatérnem rá. Csak annyit mondok, hogy a „szent” a tudat struktúrájának egy eleme, nem pedig e tudat történelmének egy stádiuma. A jelentéssel bíró világ – márpedig az ember nem tud káoszban élni – egy olyan dialektikus folyamat eredménye, amelyet a szentség megnyilvánulásának lehet nevezni. Az emberi élet a természetfölötti lények paradigmaértékű mintáinak utánzása révén nyer értelmet. Az emberen túli modellek követése a „vallási” élet első számú jellegzetessége, s e strukturális jellegzetesség kultúrájától és kortól független. Az elérhető legősibb vallási dokumentumoktól kezdve egészen a kereszténységig és az iszlámig az *imitatio dei* mindvégig mintegy normaként az emberi lét vezérfonalául szolgált; de ez nem is lehet másként. A kultúra legősibb szintjein az emberként való lét már önmagában is vallási cselekedet, mivel a táplálkozásnak, a nemi életnek és a munkának is szakrális értéke van. Más szóval az emberi lét – jobban mondva emberré válás – „vallási” létet jelent.

Így hát a filozófiai gondolkozás már kezdettől fogva egy genetikusan és strukturálisan is „vallási” jelentéssel bíró világgal került szembe – s ez nem csak a „primitívek”-re, a keletiekre és a preszókratészierekre, hanem általában is igaz. A szentség dialektikája a szellem által később megtalált valamennyi dialektikus mozgásformát megelőzte és valamennyinek mintául szolgált. A szentség megtapasztalása tárta fel az ismeretlen világban a létet, a jelentést és az igazsá-

got, s ezzel megnyitotta az utat a módszeres gondolkodás előtt.

Már ennyi is elég lenne, hogy a filozófusok érdeklődést tanúsítsanak a vallástörténészek és -fenomenológusok munkája iránt; de a vallási élménynek még egyéb, nem kevésbé érdekes oldalai is vannak. A hierofániák – vagyis a szentnek szimbólumokban, mítoszokban, Természetfölötti Lényekben való megnyilvánulásai – struktúrákként jelennek meg a szellem számára, s olyan gondolkodás előtti nyelvet alkotnak, amelyhez külön hermeneutika szükséges. Idestova több mint negyed százada próbálnak a vallástörténészek és -fenomenológusok effajta hermeneutikát kidolgozni. Munkájuk korántsem hasonlít a régiséggyűjtőre, annak ellenére, hogy régóta letűnt kultúrák és nagyon távoli népek dokumentumait használhatják. Ha a vallástörténelmet végre érvényes hermeneutikával látják el, akkor megszűnik fossziliák, romok és avított *mirábiliák* múzeumaként működni, s az lesz, aminek már kezdettől fogva lennie kellett volna minden kutató számára: egy sereg olyan „üzenet”, amelyet meg kell fejteni és meg kell érteni.

Az effajta „üzenetek” jelentősége nem kizárólag történelmi. Nemcsak egy régóta halott múltból „beszélnek” nekünk, hanem olyan, a lét szempontjából döntő fontosságú helyzeteket tárnak fel, amelyeknek közvetlen jelentőségük van a modern ember számára. Mint e könyv egyik fejezetében fölvettem, a tudat jelentősen gazdagodott a mítoszok, szimbólumok és egyéb hagyományos vallási struktúrák hermeneutikai megfejtésére irányuló erőfeszítésektől; bizonyos értelemben még azt is el lehet mondani, hogy a ku-

tató, és remélhetően az együttérző olvasó is, bensőleg átalakult. Az úgynevezett vallásfenomenológia és -történelem azon kisszámú humán tudományágak egyike, amelyek egyszerre propedeutikus¹ és szellemi technikák.

Egy fokozatosan szekularizálódó társadalomban e tanulmányok alighanem még nagyobb jelentőségre tesznek szert. Zsidó-keresztény szemszögből tekintve a szekularizációt, legalábbis részben, könnyű félreértelmezni. Például a demitizálás folyamatának megerősödését lehet látni benne, ez a folyamat pedig a próféták azon harcának kései folytatása, amit a szentségnek a kozmoszból és a kozmikus életből való eltávolításáért folytattak. De ez csak az igazság egy része. A legradikálisabban szekularizált társadalmakban és a legszentégtörőbb ifjúsági mozgalmakban is (mint például a hippy-mozgalomban) olyan, látszólag egyáltalán nem vallási jelenségeket találunk, amelyekben tetten érhető az újfajta vagy régi szentségek újbóli térhódítása – habár el kell ismerni, hogy zsidó-keresztény szempontból ezek mint olyanok nem felismerhetők. Most nem arra a „vallásosságra” célok, ami oly nyilvánvalóan jelentkezik számos társadalmi és politikai mozgalomban, úgymint a polgárjogi mozgalomban, a háborúellenes megnyilvánulásokban és tüntetésekből stb. Ennél sokkal jelentősebbek a modern művészet, bizonyos nagy nézettségű filmek, a fiatalság kultúrájával

¹ Propedeutikus (gr. *pro*=előtt, *paideuein*=tanítani, nevelni). Franciaországban 1966-ig az egyetemek bölcsész- és természettudományi karain „propedeikus évek” nevezték a legelső tanévet – a szaklektor.

kapcsolatos bizonyos jelenségek (egyelőre öntudatlan) vallási struktúrája és értékrendje – különösen a kozmikus jelentésű, autentikus emberi lét keresése ölt megint vallási dimenziókat (a természet újralfelfedezése, a tiltások nélküli nemi élet, a „jelenben való”, társadalmi „tervektől” és ambícióktól mentes élet stb.).

A szentség új térhódításainak többsége egy olyan fajta kozmikus vallásra emlékeztet, amely a kereszténység győzelmével tűnt el Európából, s csak a paraszti kultúrában maradt fenn. Az élet és a természet szent jellegének újralfelfedezése nem jelenti feltétlenül a „pogánysághoz” vagy a „bálványimádathoz” való visszatérést. A dél-európai parasztság kozmikus vallása a pogányság egy formájaként tűnhet fel ugyan a puritán keresztény szemében, ettől azonban még éppúgy „kozmosz keresztény liturgia” marad. Hasonló folyamat zajlott le a középkori judaizmusban. Elsősorban a Kabbalában megőrzött hagyománynak köszönhetően a rabbinikus reform után jóvátehetetlenül elvesztettnek hitt „kozmosz szentség” gondolata is szerencsére visszatért.

E megjegyzések célja nem a fiatalság kultúrájában újabban felbukkanó bizonyos megnyilvánulások kriptokeresztény jellegének a kimutatása. Itt csak annyit szeretnék hangsúlyozni, hogy vallási válság idején nem lehet kitalálni, hogy milyen alkotó – s ezáltal feltehetően nem felismerhető – válaszok adódhatnak e válságra. Azt pedig végképp nem lehet előre látni, hogy miként fog megnyilvánulni a potenciálisan új szentség élménye. A „totális ember” sohasem deszakralizálódott teljesen, s kétséges, hogy egyáltalán lehetséges-e a totális deszakralizáció. A szekularizáció szép

sikert arat a tudatos élet szintjén: régi teológiai világképekből, dogmákból, hiedelmekből, rítusokból, intézményekből stb. ürül ki minden jelentés. De egyetlen normális ember sem korlátozhatja magát a tudatos, racionális cselekvésre, mert a modern ember is álmodozik, ő is szerelmes, ő is zenét hallgat, színházba jár, filmeket néz, könyveket olvas – egyszóval nemcsak történelmi, természetes világban, hanem egy egzisztenciális magánvilágban, képzeletbeli univerzumban is él. S elsősorban a vallástörténész van abban a helyzetben, hogy felismerje és megfejtse e magánvilágok és képzeletbeli univerzumok rejtett struktúráit.

Itt most főlegesen lenne újból előhozakodni a könyvben kifejtett érvelésekkel. Úgy foglalhatjuk össze őket, hogy az archaikus, egzotikus vallások elemzése nem kizárólag történelmi szempontból jelentős. A filozófus, a teológus, az irodalomtörténész is hasznot húzhat ezen elfeledett, eltorzult vagy elhanyagolt jelentésvilágok felfedezéséből. Úgyhogy igyekeztem kevésbé ismert vallások dokumentumait bemutatni és tárgyalni. Az utóbbi időben jelentős előrelépés történt a három egyistenhívő vallás, a buddhizmus, sőt még az indiai vallásfilozófiák megértése terén is. E kérdéskörben az érdeklődő olvasó könnyen hozzájuthat néhány jól ismert munkához.

A kötetben szereplő tanulmányokat nem a „specialistának”, hanem az „érdeklődő embernek” és az intelligens olvasónak írtam. Ezért is nem haboztam olyan példákat idézni, amelyeket a vallástörténész, az antropológus vagy az orientalista jól ismer (vagy legalábbis módja van ismerni), de amelyek a nem szakember olvasó számára feltehetően nem ismeretesek.

Mindazonáltal remélem, hogy a modern Nyugat és az ismeretlen vagy kevésbé ismert jelentésvilágok találkozásából megszületik az, amit „új humanizmus”-nak nevezhetünk. E tanulmányokkal – a korábbi publikációimhoz hasonlóan – azt szándékozom hangsúlyozni, milyen kulturális szerepet játszhatna a vallástörténész egy deszakralizált társadalomban; továbbá a szent és a szent történelmi megnyilvánulásainak szisztematikus hermeneutikájának kialakításához szeretnék hozzájárulni.

Mircea Eliade
Chicagói Egyetem
1968. július

E könyvecske *The Quest. Meaning and History in Religion* címmel angolul jelent meg (The University of Chicago Press, 1969). Most örömmel fejezem ki elismerésemet tanítványomnak és barátomnak, Henry Pernet-nek, aki az előszót és az I., II. és III. fejezetet angolból lefordította, továbbá átnézte és gondozta a IV. és V. fejezetek szövegét is. Kedves és odaadó barátom, Jean Gouillard professzor volt szíves a kézirat többi részét kijavítani: fogadja érte legőszintébb hálámat.

M. E.
1969. június